

JELLACHICH HADMŰVELETI TERVEI 1849 MÁJUS HAVÁBAN.

(Egy vázlattal.)

I.

Az a hatalmas forráskiadvány-sorozat, amely mostanában a Magyar Történelmi Társulat fáradozása nyomán lát napvilágot, lassan-lassan világosságot derít hazánk újabbkori történetének eddigelé homályos és így vajmi gyakran félre-magyarázott eseményeire is.

Ámde mindez, bármily nagyszabású munka is, csak részben érinti a hadtörténelmet, s alig itt-ott töri fel annak hosszú időn át parlagon hevert talaját. Itt az ideje tehát, hogy azok, akiket Magyarország sokszázados szakadatlan élet-halálharcának története érdekel, szintén hozzálassanak a nagy munkához s hozzák elő a levéltárak rejtékéből mindazt, amit az eddigi kutatók érintetlenül hagytak.

A magyar hadtörténelem egyik alig kimeríthető, kincsesbányája: a bécsi cs. és kir. hadilevéltár, immár hozzáférhető s csak arravaló munkaerő kell, hogy a múltak kényszerűség-szülte mulasztásait, ezen a téren is minél hamarabb helyre-hozhassuk.

Magam is abba a szerencsés helyzetbe jutottam, hogy darabról-darabra átvizsgálhattam az erdélyi cs. kir. főhadparancsnokságnak s a területén alakult osztrák hadtestnek szintén a bécsi hadilevéltárban őrzött s 1848—49. évi szabadságharcunkra vonatkozó anyagát. E munka közben ismerkedtem meg alaposabban a nagyravágyó és ravasz, bizonyos fokig kalandortermészetű horvát bánnal — báró Jellachich József tábornaggal — is, aki a nyári hadjáratban a Dél-Magyarországon működött osztrák sereg parancsnoka volt.¹

¹ Ez a hadsereg 1849 június elején négy hadosztályból, egy rác dandárból és az ágyúartalékból állott, mindössze 31¹/₃ zászlóaljjal, 35¹/₂ lovasszázaddal és 137 ágyúval. Állománya: 26.700 főnyi gyalogság, 4400 főnyi lovasság és 2600 főnyi tüzérség, vagyis 33.700 ember volt, a Péterváradot körülzáró (vagy inkább csak figyelő) hadosztály nélkül. (Ramming: „Der Feldzug in Ungarn und in Siebenbürgen, im Sommer des Jahres 1849.“ 23. l.)

Ne gondolja senki, hogy elbicsaklott a tollam, s azért boronálom össze Erdéllyel a horvát bánt. Szándékosan teszem, mert ez a kapcsolat valóban fennállott, de csak kevesen tudnak róla.

Amidőn t. i. 1849 május havában (papiroson már április 22-én) a délmagyarországi osztrák hadsereg megalakult: Jellachich a fővezérségtől azt az utasítást kapta, hogy védje meg Horvátországot, tartsa szemmel Péterváradot, mentse fel az ostromtól Temesvárt és Aradot, azután pedig Erdélyt foglalja vissza.²

Evégből alája rendelték az Erdélyből kivert s most Turnu-Severin mellett táborozó osztrák hadtestet is, amelyet előbb báró Puchner Antal altábornagy, majd az áprilisi délmagyarországi hadjáratban Malkowski Ignác altábornagy vezetett. Ime, itt az összefüggés Jellachich és Erdély között s ez magyarázza meg azt, hogyan jutottak a bán rendeletei és levelei az erdélyi hadtest iratai közé. Nem sok az egész, csupán néhány darab, de tartalmuk nagyon érdekes, mert kitűnik belőlük, hogy Jellachich talán nem is volt, vagy legalább nem mindig volt, annyira aulikus gondolkozású, mint ahogy azt olvastuk és hallottuk róla.

Hadműveleti tervei azt bizonyítják ugyanis, hogy csak addig engedelmeskedett vakon a Bécsből kapott parancsoknak és utasításoknak, míg azok Horvátország különleges érdekeibe nem ütköztek. Mihelyt az utóbbiak csorbitásáról vagy annak csak lehetőségéről esett szó: tüstént engedutat keresett s kész volt az általános nagy hadműveleti gondolat rovására a kínálkozó taktikai vagy stratégiai sikert is feláldozni, szűkebb hazája kedvéért.

S mindezt olyan ügyesen bujtatta katonai fejtegetések mögé s olyan meggyőződéssel és nyomatékkal hirdette és védte a maga álláspontját, hogy nemcsak a fiatal és tapasztalatlan Ferenc József császár, hanem maga a fővezér, Br. Welden Lajos tábornagy is hajlott a szavára s ha az oroszok is kötélnék állanak, a nyári hadjárat sorsa merőben másként alakult volna ki.

Ez volna most következő fejtegetéseimnek rövid foglalatja. Mielőtt azonban Jellachich javaslatainak boncolgatására térnék át, tájékoztatás okából az orosz beavatkozásnak

² Jellachich Weldennek: Ruma, 1849 jún. 1. (*Kriegs-Archiv Wien*: 1849. Armée-Corps in Siebenbürgen, 140. VI. 1.) — „Kriegs-Archiv“ ezentúl = K. A.

Erdélyt érintő második tervéről s az annak alapjául szolgáló általános hadihelyzetről is kell szólanom.³

A most említett terv a bécsi hadügyminisztériumban, 1849 április 9-én született s benne — legalább a támadás irányát illetően — megtaláljuk Lüders és Paskiewitsch későbbi hadműveleti tervének csiráit.⁴

Ez az áprilisi javaslat arra a föltevésre épült, hogy a Dél-Magyarország megszállására ugyanakkor utasított osztrák hadtest Orsovánál tör be s vagy rögtön behatol a Bisztra völgyén és a Vaskapuhágón át — Karánsebes felől — Erdélybe, vagy pedig előbb Temesvárnál fog kezdet az ottani osztrák haderővel.⁵ Azonban mind a két esetben nyugatról fenyegeti Erdélyt, hogy ezzel a borgói és tömösi szoroson át oda behatoló oroszok munkáját megkönnyítse.

Mikor ez a rendelkezés, valamint az oroszok erdélyi támadásáról szóló javaslat megszületett, akkor már a tavaszi hadjárat sorsa — főként az április 6-án vívott isaszegi csatától fogva — mindegyre jobban a magyarok javára kezdett dűlni. Néhány nappal később pedig Bem Erdélyből váratlanul Dél-Magyarországba tört s április 17-én Karánsebest, 19-én Lugost elfoglalván, mind az orsova—temesvári, mind a karánsebes—hátszegi hadműveleti vonalat elzárta az osztrákok elől.⁶

Majd — április 21. és 22-én — Perczel átkelt Adánál a Tiszán s Kollmann ezredes Szegedről érkező hadosztályával egyesülve, 24-én megverte a rácokat Melencénél, április 30-án pedig Nagybecskereket is megszállotta.⁷

Akkor, mikor ez Dél-Magyarországon történt, az osztrák hadsereg már mindenütt a legsúlyosabb válságba jutott. Komárom felszabadulása (ápr. 26.) után nem ok nélkül tartottak tőle Bécsben, hogy Görgey nyomon követi és újabb harera kényszerítve tönkreteszi hátráló ellenfelét, még mielőtt az Olaszországban most már fölöslegessé vált haderő megérkez-

³ Az oroszoknak Erdélyben tett, 1849 januárius 31-től március 28-ig tartott, első látogatását részletesen leírtam „Az első orosz megszállás Erdélyben” címen. (*Századok*: 1922. évf. 626—663. l.)

⁴ „Über die Möglichkeit der Operationen der Russen gegen Siebenbürgen”: Wien, 9. IV. 1849. (*K. A.*: u. o. 140. IV. 13 b.) Bővebben tárgyaltam, a későbbiekkel együtt: „Az oroszok hadműveleti tervei Erdély megszállására” c. tanulmányomban. (*Hadtörténelem*: 1922. évf. 193—221. l.)

⁵ *Disposition für das aus Siebenbürgen nach dem Banate bestimmte Corps*: Wien, 9. IV. 1849. (*K. A.*: u. o. 142. XIII/A. 10.)

⁶ Bem Tóth Ágoston ezredesnek: Lugos, 1849 ápr. 24. (u. o. 142. XIII/A. 19. v.)

⁷ *Gelich*: Magyarország függetlenségi harca: III. 298—300. l.

nék.⁸ Az oroszok gyors segítségére akkor még nem lehetett számítani.

Azonban a magyar hadsereg támadása, a komáromi tökéletlen diadal után, a szó szoros értelmében elfulladt. A további előnyomulás Győr megszállásával véget ért⁹ s a felső-dunai hadsereg javarésze, az ellenségnek hátatfordítva, Budára tért vissza, 17 drága napot pazarolva ennek a — most már könnyen elszigetelhető — várnak ostromára.

Buda 1849 május 21-én a mieink birtokába került s főként ez volt az a fordulat, amely Jellachich táborszernagyot arra ösztönözte, hogy az Erdélybe szánt orosz segítséget, úgyszintén az erdélyi osztrák hadtestet is, a maga céljaira — elsősorban tehát Horvátország megmentésére — foglalja le. Tudnunk kell ugyanis, hogy Bem az említett osztrák hadtestet május 15-én csúfosan visszakergette Oláhországba, anélkül, hogy bárhol is komolyabb mérkőzésre került volna vele a sor.

Ez a dolog éppen kapóra jött Jellachichnak, aki most minden befolyását azonnal latbavetette, hogy nemcsak ezt a foglalkozás nélkül maradt erőt, hanem az egész V. orosz hadtestet is, megkaparíthassa.

Kívánságát azzal okolta meg, hogy a reárárt többféle súlyos feladatot nem tudja másképen megoldani. A délmagyarországi osztrák hadsereg t. i. — mint már hallottuk is — azt a parancsot kapta, hogy védje meg Horvátországot, tartsa szemmel Péterváradot és Ujvidéket, mentse fel Temesvárt és Aradot, Erdélyt pedig foglalja vissza.¹⁰

Csakugyan keserves feladat, kivált ha meggondoljuk, hogy Jellachich, aki egy év alatt lett ezredesből táborszernagy, csak alig közepes katonai képességgel és tudással dicsekedhetett.

Mint Weldennek írott jelentése tanúsítja, sokféle tennivalója közül — Horvátország oltalmazásán kívül — most már csak Temesvár felmentésére gondol. Arra törekszik tehát, hogy a titeli fennsíkot mindenképen biztos hadműveleti alappá fejlessze, hogy onnan a már csak ötnapi járóföldre levő Temesvár felé hatásosan működhessék.

Hadseregének egy része¹¹ a Duna jobbpartján — Karlo-

⁸ Az olaszországi hadjáratot az 1849 március 23-án vívott novarai csata döntötte el végképen az osztrákok javára.

⁹ *Poeltenberg* tábornok jelentése: Győr, 1849 máj. 2. (*Orsz. Levéltár*: HT. 1849. — D. 827.)

¹⁰ *Jellachich* Weldennek: Ruma, 1849 jún. 1. (*K. A.*: u. o. 140. VI. 1.)

¹¹ Tíz zászlóalj, egy lovasszázad, 51 ágyúval (10.400 fő, 515 lóval). *Ramming*: i. m. 23. l.

vitznál — maradt, de nagyobb része¹² már akkor a balparton állott s a titeli fennsíkot, azonkívül pedig a megerősített perlaszi tábornok is megszállva tartotta.

Úgy látszik, hogy az északi horvát határ védelmét eleinte Puchner hadtestének szánta, ámde erről a verthadról csakhamar olyan híreket kapott, hogy tüstént elment minden kedve és bizodalma.¹³ A Dráva és Mura vonalának védelmére nem maradt tehát más, mint a Pettauban levő 22 újonc-század, annak a 15 ezer főnyi tartalékhadtestnek gyöngye csirája, amelynek külön erre a célra kellett volna alakulnia.

Minthogy Budánál — állítólag — 30.000 főnyi magyar sereg szabadult fel: Jellachich az említett tartalékhadtest mielőbbi megszervezését sürgeti, mert különben Horvátország nyitva áll a magyarok előtt, minthogy a déli osztrák *had-sereg*, amelynek a Bánátot is meg kellene szállania, tulajdonképen máris egy *hadtestté* zsugorodott össze.

Mindebből a gyors segítség szükséges volta következik, az pedig most már csakis az oroszoktól várható. Érthető tehát, hogy *Jellachich mindent elkövetett, hogy az V. orosz hadtestet — Puchnerével együtt — Erdélytől eltérítve, Eszékre indíttassa, még pedig Rácországon át.*

A bának olyan nagy volt a befolyása, hogy maga Ferenc József császár, valamint a fővezér is, egészen elejtette Erdélyt mint harcteret, s Jellachich eszméjét, egy másikkal egyszerre, ajánlotta Lüdersnek választásra.

Ez a másik eszme az volt, hogy az V. orosz és az erdélyi osztrák hadtest Orsován át jöjjön be s Dél-Magyarországon átvonulva, a Tisza jobb (nyugati) partján nyomuljon Szeged felé. A császár azonban ahhoz is hozzájárult, hogy Lüders, ha egyik tervet se találná elfogadhatónak, saját belátása szerint cselekedjék, úgy, amint azt a pillanatnyi helyzet parancsolja.¹⁴

Mayerhofer tábornok, Jellachich kívánságához képest, már utasítást is kapott, hogy a dolog diplomatai részét a török kormánnyal és Karagyorgyevics Sándor fejedelem kormányával intézze el, úgyszintén rendezze a Rácországon át-

¹² Kb. 20.000 fő.

¹³ „Ich gebe mich, bei der dermaligen Führung der siebenbürgischen Truppen... keineswegs der Hoffnung hin, dieses Corps in die Ereignisse der Gegenwart eingreifen zu sehen; es ist, wenn nicht ausserordentliche Zufälle eintreten, für die Südmee so gut wie verloren.“ (*Jellachich* Weldennek: i. h.)

¹⁴ *Lüders* Jellachichnak: Bukarest, 1849 május 25. (*K. A.*: u. o. 140. V. ad 15.)

vonuló szövetséges hadak ellátásának és elszállásolásának kérdését is.¹⁵

Puchner kezdettől fogva nem pártolta ezt a megoldást s részint katonai, részint diplomáciai természetű aggodalmait a hadügyminiszternek s a hadsereg főparancsnokságának is kifejtette. Mivel azonban hadtestével május közepe óta a bán rendelkezett, bele kellett a dologba nyugodnia.¹⁶

II.

Jellachich aggodalmairól szólván, nem tagadhatjuk el, hogy Horvátország megtámadásáról már nem egyszer volt — magyar részről — különböző formában szó. Például, a honvédelmi bizottmányban fogamzott délibábos hadműveleti tervek egyike már 1848 őszén álmodozott Fiume megszállásáról. Legutoljára, 1849 május 21-én, Bem kapott parancsot, hogy bánáti seregét Perczel hadtestéből 6000 fővel erősítse meg, törjön be Szlavóniába, Péterváradot mentse fel, azután pedig a már kiadott utasítások szerint működjék.¹⁷

Természetes, hogy semmi se lett belőle, s az események Jellachich egyéb rémlátásait se igazolták. Bem május 29-én visszaindult Erdélybe, ahonnan mindegyre sűrűbben szállingóztak már az oroszok küszöbön álló betörését jelentő hírek.

Dél-Magyarországból pedig — Perczelnek a titeli fennsík ellen indított meddő támadásai után — szintén nem fenyegette Horvátországot baj. De nem környékezte észak felől se, mert a felsődunai magyar hadsereg helyzete, a kedvező pillanat elszalasztása után, éppen nem volt rózsásnak mondható. Az osztrákok lélekzethez jutottak s Poeltenberg tábornok (a VII. magyar hadtest parancsnoka), aki pedig nem volt ijedős ember, május 6-án már az osztrákok komoly készülődéseiről ad hírt s egyúttal jelenti, hogy erősebb támadás esetén Komárom felé kell visszavonulnia.¹⁸

Nem lehetett tehát szó arról, hogy a magyar hadsereg valami diversiót hajtson végre Horvátország felé, sőt az vált mindegyre sürgősebbé, hogy az osztrák támadás iránya sze-

¹⁵ *Dorsner* ezredes jelentése: Bukarest, 1849 május 21. (*K. A.*: u. o. 140. V. 25.)

¹⁶ *Puchner* Jellachichnak: Craiova, 1849 május 24. (*K. A.*: u. o. 140. V. 21.)

¹⁷ *Orsz. Levéltár*: H. T. 1849. — D. 66. (Az utasítás még eddig nem került elő.)

¹⁸ *Poeltenberg* a hadsereg főparancsnokságának: Győr, 1849. V. 6. (*Orsz. Levéltár*: H. T. 1849. — D. 827.)

rint, vagy a Vág, vagy a Rába vonalán, minél keményebben megvesse a lábát.

Majd, május 14-én, elkövetkezett Kosztolányi ezredes csallóközi hadosztályának, vaklárna okozta, szégyenletes megszaladása is, amelynek következtében a magyar megszállás vonala néhány kilométerrel hátrább került.¹⁹ Ez volt a felső-dunai hadsereg első *önkéntelen* hátráló mozdulata, amely semmiképen se volt alkalmas arra, hogy a várható osztrák támadással szemben valami nagy reménységet ébresszen.²⁰

Jellachich, mint az a mondottak alapján megállapítható, nagyon is feketének látta az ördögöt, amikor olyan sötét színekkel pingálta le szűkebb hazája helyzetét. Dehát az ő érdeke ezt kívánta. Ezzel hajtotta a saját malmára a vizet s ezzel vélte legjobban megvalósíthatni hadműveleti terveit.

Hogy a bán Buda eleste, továbbá Bem és Perczel eltávozása után is Horvátország közvetlen védelmét tartotta legfontosabbnak, és hogy mennyire nem akart semmi áron a főhadműveletekbe avatkozni: azt csattanósan bizonyítja az a körülmény, hogy ő maga csak május 18-án indult el a derékhaddal Rumára,²¹ tehát akkor, amikor Bem már ki is verte a délvidékről azt az osztrák hadtestet, amelynek éppen Jellachich hadseregével kellett volna együttműködnie. A titeli fennsíkon pedig csak június 3-án, tehát Perczel visszavonulása után, ütötte fel főhadiszállását.

Most érkezett el az az alkalom, amikor Jellachich gyors és merész előretöréssel hátbakaphatta és szétverhette volna a Temesvárt körülzáró gyöngye magyar haderőt, amivel feladatának legalább egy részét meg is oldotta volna. Ámde a bán effajta kemény fába nem merete vágni a fejszéjét és nem volt az a hatalom, amely őt a titeli fennsík közeléből ki tudta volna, ilyen célra mozdítani. A legolcsóbb és így a legsilányabb megoldást választotta és a két vár felmentése, valamint Erdély visszafoglalása érdekében akkor se, később se, tett semmit.

Ne tévesszen meg senkit a rácországi átvonulással egy füst alatt elgondolt eszék-budai, vagy eszék-komáromi hadművelet se, mert Jellachich sohasem volt a merész elhatározás és gyors cselekvés embere, legalább is a harctéren nem. Nagyon

¹⁹ *Kosztolányi* igazoló jelentése: Buda, 1849 május 23. (*Orsz. Levéltár*: H. T. 1849. — D. 815.)

²⁰ A veszteség nem volt ugyan nagy (mindössze 26 ember és négy ló), de annál nagyobb kárt okozott a Komáromig szaladt vész hírterjesztőknek a valóságot elferdítő, ijedségsugalmazta oktalán beszéde. (U. o.)

²¹ Ezt az osztrák fővezér határozottan rosszalotta is. (*Welden* Jellachichnak: Pozsony, 1849 május 12. *K. A. Feldakten der öst. Hauptarmee*, 1849. Fasc. 5, No. 307.)

valószínű tehát, hogy ez a támadás, amely kellő gyorsasággal és nyomatékkel végrehajtva, a felsődunai magyar hadsereget katasztrófaszerűen érthette volna, valójában csak valahol a hadműveleti terv saroglyájában húzódott meg, s az északi orosz segítség megindulása előtt úgyse volt megvalósítható. Ha mármost a rácországi átvonulás lehetőségeit vizsgáljuk, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy ez az ige papiroson könnyen testté válhatott ugyan, de a valóságban nagyon is kellemetlen akadályai lehettek volna.

A terv úgy szólt, hogy az V. orosz és az erdélyi osztrák hadtest Turnu-Severinnél egyesülve, Orsovánál keljen át a Dunán s annak déli (jobb) partján hatoljon Belgrádig; onnan a Száván áthajózva, vonuljon Eszékre. Eszék lett volna azután a kezdőpontja egy Buda vagy Komárom (avagy mind a kettő) ellen induló hatalmas támadásnak. Ezt az utóbbit azonban — mint már említettem is — nem szabad nagyon komolyan venni.

A terv részleteire áttérve, meg kell állapítanunk, hogy az Alduna szorosában, a folyam déli partján, nem volt (s most sincs még) összefüggő út az Orsovával szemben levő Tekija s a szoros nyugati végét jelző Golubac (Galambóc) között.

Traianus római-császár (98—117 Kr. u.) volt az egyedüli, aki a Duna legnehezebb szakaszán: „montibus excisis, amnibus superatis, viam fecit“. Óriási munkával utat vágatott a sziklafalakba, de nagy művének javarésze megsemmisült s megmaradt összefüggéstelen darabjai se járhatók. Csak egy-két évvel a világháború előtt fogtak hozzá, bizonyára stratégiai okból, a rácok, egy aldunamenti nagy országút építéséhez, amelynek a galambóci szép várral alsó része is áldozatul esett. Így tehát az a gondolat, hogy a szövetséges hadak Orsovánál keljenek át a Dunán, s annak jobbspartján haladjanak tovább, technikai okokból is lehetetlen volt, de nem volt lehetséges katonai okokból se.

Orsovát ugyanis, május 16-án délelőtt 10 órakor, magyar csapatok szállották meg,²² amelyek ott mindenféle áthajózást megghiúsítottak volna. Sőt Puchner és Malkowsky altábornagyként úgy tudták, hogy az Allion-hegy déli végén, vagyis Orsova és Verciorova közé, is befészkelte magát egy magyar

²² A 27. és 78. zászlóalj, a 11. huszárezred 3-ik százada, továbbá 2 darab 6 ű, 4 darab 3 ű ágyú és 2 darab 7 ű tarack, mindössze 2198 ember 222 lóval, Herkalovits András alezredes parancsnoksága alatt. (*Gyalókey* lt.) Ada-Kaleh várában — természetesen — török őrség maradt.

csapat.²³ Ez ugyan nem volt igaz, de egy argumentummal több az ottani áthajózás ellen. Az átkelésnek ilyenformán, taktikai és technikai okokból egyaránt, Orsovától keletre kellett történnie; annyival is inkább, mert Tekija s a most leírandó másik út között se volt, ágyúval is járható, összeköttetés sehol.

Erről a kérdésről szólva, természetes, hogy nem mostani, hanem régibb, az akkori eseményekkel legalább is közel egykorú, térképekhez kell folyamodnunk.

Magyarországnak 1806-ban készült s 1849-ben még szél-
tében használt térképe²⁴ Oláhország és Belgrád között csupán egy utat tüntet fel, azt t. i., amely a Calafattal ezemben levő Widdinből kiindulva, a Golubinski-Planinán és Rudnán át a Lisac-Planina déli lejtőjére, onnan pedig részben a Pek völgyén, Posarevaera vizs.

Ez azonban az 1856. évi s az 1849-i viszonyoknak alkalmasint jobban megfelelő Scheda-féle térképen — legalább is ilyen egyenes irányban — nincs meg.²⁵ Schedánál arrafelé csak egy csavargós rossz öszvérút van, amelyen se ágyúk, se málhácsszekerek nem járhatnának. Volna azonban ezen a térképen egy másik — valamivel jobbnak látszó — út is, amely Turnu-Severinnel²⁶ szemben, Cladovonál (Fet-Islam) kezdődik s Brza-Palankán át mint országút visz fel a Golubinski-Planina gerincére; onnan azután gondozatlan szekérút alakjában halad lefelé D. Milanovaera. Az utóbbi helyről már csak mint rossz öszvérút kapaszkodik fel a Gerdab-Planinára s a Lisac-Planina gerincéről egy — északra tartó s a Dunába torkolló — patak mentén mint dűlőút folytatódik a golubacgradistei országútig.²⁷

Ez az országút Posarevacon át a Moraváig tart, de már a Morava és Kolarj között újra csak egy dűlőutat látunk. Azonban Kolarj és Belgrád között megint valami országút-féle van.²⁸

²³ *Puchner* Jellachichnak, továbbá *Malkowsky* jelentése: Cerneti, 1849 május 18. (*K. A. A. C. Siebenb.* 140. V. 19. és 21.)

²⁴ *Mappa Novissima Specialis ac Postarum Regnorum Hungariae, Croatiae, Slavoniae et Magni Principatus Transilvaniae.* Viennae, in officina Artarianaet et Comp. 1806. (Kb. 1 : 902.000.)

²⁵ „*General-Karte des österreichischen Kaiserstaates.*“ (1 : 576.000. XIV. lap.)

Az 1806-i térképen feltüntetett helységek nagyrészt meg se lehet találni Scheda térképén.

²⁶ Ennek szomszédságában, Cernetinél, táborozott a Dél-Magyarországból kivert osztrák hadtest.

²⁷ Ezt az utat rajzoltam a mellékelt hadműveleti vázlatba. Ha az átvonulás terve megvalósul, az orosz és az osztrák hadtest alkalmasint erre szorult volna.

²⁸ Az egész út, Cladovótól Belgrádig, körülbelül 277 km.

A Lisac- és Gerdab-Planinától délre eső Pek völgyének Majdanpek és Neresnica közötti szakasza — úgy látszik — járhatatlan volt. De a Lisac-Planináról, egy öszvérúton, a Pek völgyében levő Neresnicára ereszkedve, szintén ki lehetett a Duna partjára, Gradistera, jutni.

Ismerve a balkáni állapotokat, bátran kimondhatjuk, hogy a most leírt út nagyobb részén nem lehetett tüzéséget és normális hadiszekeret vontatni; de még megrakott parasztszekeret (honvédül: országos járművet) se. Sőt nagyon valószínű, hogy sok helyen a lovasság is csak gyalogszerrel, libasorban, haladhatott volna.

A tüzéség, a lövészer, az eleség és a málya szállítására tehát nem maradt más közlekedővonal, mint maga a Duna. Minthogy azonban Orsova május 16-ika óta magyar kézben volt s a folyam — egész szélességében — az ágyúk hatásos lövőtávolságába esett, ez a szállítás se lett volna egykönnyen lebonyolítható.²⁹

Fokozta a nehézséget ráadásul az is, hogy az akkor még teljesen szabályozatlan Aldunán csak nagyon sekélyjárású és kis teherbírású hajók uszkálhattak. Sőt a Puchner rendelkezésére állott két vontatógőzös felfelé egyáltalán nem is bírt uszályt vontatni.³⁰

Igy tehát a szállítás, a vázolt viszonyok között, nemcsak veszedelmes, hanem nagyon hosszantartó is volt s nagy kérdés, hogy a hegyen-völgyön gyalogszerrel haladó csoport a Dunán hajókázó és Orsova alatt valahogyan átsiklott másik csoporttal hol és mikor találkozhatott volna?

A bannak ez a kedves terve nem is volt hosszúéletű. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy bármekkora katonai akadályai, nem ezek, hanem a kipattantott diplomáciai bonyodalmak buktatták meg. Hogy ezt megérthessük, vissza kell térnünk egy pillanatra az erdélyi első orosz megszállás körülményeire is.³¹ Magukat az eseményeket pedig — a hétköznapi szokástól eltérve — a világtörténelem keretébe kell foglalnunk.

Ismert dolog, hogy Angol- és Franciaország már kezdetől fogva nem jó szemmel nézte, hogy az oroszok Moldva- és Oláhországot megszállották. Mikor pedig erről a — semlegesnek nyilvánított — területről Erdélybe rontottak: nemcsak Törökország, hanem az említett két nagyhatalom is tiltako-

²⁹ A Duna szélessége, a Cserna torkolata táján, 5—600 lépés. A hatfontos táboriágyú legnagyobb lövőtávolsága: 1400 lépés.

³⁰ *Malkowsky id. jelentése.* (K. A. A. C. Siebenb. 140. V. 19.)

³¹ 1849 januárius 31-től március 28-ig. (*Gyalókönyv*: Az első orosz megszállás Erdélyben. — *Századok*: 1922. évf. 626—663. lap.)

zott a semlegességnek ilyenén való megsértése ellen.³² A különben elég lanyha tiltakozás mögött azonban korántse a magyar ügy pártolása lappangott. Az angol és francia hivatalos körök, mint az az egykorú jelentésekből és utasításokból megállapítható, nagyon hűvösen, sőt ridegen kezelték a magyar szabadságharc kérdését, bárha az oroszok első beavatkozását rosszalották is. Anglia csak Törökország érdekében s Oroszország hatalmaskodása ellen avatkozott a dologba, Franciaország pedig főként azért, hogy a negyvennyolcadiki mozgalmakat elfojtani akaró Ausztria ehhez a munkájához ne kaphasson külső segítséget.

Azonban hiába volt minden akadékoskodásuk, mert Du Hamel altábornagy, a bukaresti rendkívüli orosz követ, nagyon jól keverte a kártyát s nagyon ügyesen és ravaszul tudta a különféle zavarokat saját hazája érdekében kihasználni. Gróf Nesselrode orosz külügyminiszter pedig egy jegyzékkel némította el az angol és francia kifogásokat.³³ Ebben a jegyzékben megállapította, hogy az orosz cárt nem valami hódító szándék, hanem csupán emberies gondolkodása indította Nagyszében megszállására, meg akarván Erdély déli részét a magyarok dúlásaitól és kegyetlenkedéseitől óvni. Ezt a segítséget tehát sehogyan se lehet fegyveres beavatkozássá fűjni fel. (?) Különben is a két város megszállása nem fog sokáig tartani³⁴ s az orosz csapatok azonnal kivonulnak, mihelyt nem lesz többé szükség reájuk.³⁵

Ez a bonyodalom el is símult minden nagyobb láрма nélkül, azonban újra elmérgesítette a helyzetet az erdélyi osztrák hadtestnek török területre — már másodízben — történt menekülése (május 15.), amelynek híre nagyon kellemetlenül lepte meg Bukarestben nemesak az oroszokat és törököket, hanem az angol és francia főkonzulokat is.³⁶ A váratlan esemény hatása annál is inkább bosszantó volt, mert Bem levelet írt Ómer pasának, az oláhországi török csapatok főparancsno-

³² *Sir Stratford Canning* Pisaninak: Konstantinápoly, 1849 február 3. („*Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.*“ 37. lap.) Ezentúl ez a forrás = „*Correspondence*“.

³³ *Nesselrode* Br. Brunnow londoni orosz nagykövetnek: Szentpétervár, 1849 febr. 9. („*Correspondence*“: 144—145. l.)

³⁴ Ebben igaza is lett, csakhogy nem úgy, ahogyan ő gondolta.

³⁵ Ezt válaszolta a minisztertanács 1849 febr. 26-i ülésén Hg. Schwarzenberg osztrák külügyminiszter is Bach miniszter kérdésére. (*Bécsi házi, udvari és állami levéltár*: A minisztertanács jegyzőkönyve, 4. pont. Kab. Z.—722., Min. Z.—584/49.)

³⁶ *Dorsner* ezr. jelentése: Bukarest, 1849 május 21. (*K. A. A. C. Siebenb.* 140. V. 25.)

kának, amelyben az odafutott osztrák hadtest lefegyverzését kérte.³⁷

Omer pasa ugyan nem volt magyarbarát, sőt szláv származású és — az oláhok szerint — könnyen megvásárolható ember lévén, mindenkor inkább az oroszok szekerét tolta.³⁸ Ámde Fuad Effendi, a porta bukaresti rendkívüli követe, továbbá a konstantinápolyi angol és francia nagykövetek is, komoly zavaroktól tartottak arra az esetre, ha Puchnernek — netalán orosz csapatokkal is megtámogatott — hadteste újra Oláhországból akarna Erdélybe vagy Dél-Magyarországba hatolni.

Omer pasa, rögtön az osztrákok visszavonulása után, török csapatokat küldött Orsova felé, amelyek ugyan bizonyára Bemnek török földre való betörését voltak hivatva meggátolni,³⁹ de Puchner attól tartott, hogy az osztrák hadak előnyomulásának is útját állhatják.⁴⁰

Kétségtelen, hogy a porta — alighanem Ali pasa, külügyminiszter, javaslatára — már azzal a tervvel is foglalkozott, hogy az osztrákok ügyében tanácskozást hív egybe s ha a többi hatalmak képviselői is hozzájárulnak, lefegyverzi és Oláhország különböző részeiben osztja szét Puchner hadtestét.⁴¹ Tudjuk jól, hogy ez a terv se vált valóra.

Anglia és Franciaország már a márciusi események után — még pedig az oroszok készülődéseiből — gyanította, hogy a cár minél hamarabb igyekszik majd kiköszörülni a hadserege tekintélyén esett csorbát, akár egy újabb erdélyi, akár egy bánáti betörés útján.⁴²

³⁷ Puchner Jellachichnak: Craiova, 1849 május 24. (K. A.: i. h. 140. V. 21.)

³⁸ Omer pasa — eredeti nevén Lattas Péter — 1806-ban, a horvátországi Plaskiban született. Mint zászlós szolgált a cs. kir. 3. (ogulini) határőr-gyalogezredben, de 1833-ban Törökországba szökött s a mohammedán hitre tért át. Az 1839/40. évi syriai hadjáratban már tábornok, 1848-ban pedig a dunai fejedelemségek katonai kormányzója. 1852-ben Montenegró ellen harcolt, majd az 1852/53. évi orosz-török háborúban, valamint a krimi háborúban is, a török sereg fővezére volt. 1867-ben a krétai lázadást fojtotta el. 1871 április 18-án halt meg.

³⁹ Anul 1848 în Principatele Române: VI. 157. l.

⁴⁰ Puchner Jellachichnak. (K. A. A. C. Siebenb. 140. V. 21.)

⁴¹ Pisani Canningnek: Pera, 1849 március 28. (Correspondence: 224. l.)

⁴² Az oroszok, a nagyszebeni kudarc hírére, 12.000 főnyi erőtést akartak Nagy-Talmácsra indítani. (Colquhoun főkonzul Canningnek: Bukarest, 1849 március 16. „Correspond.“: 169. l.)

Erő lett volna hozzá elég, még ha a moldva- és oláhországi tudósítások egy kissé el is vetik a súlykot: „Numărul trupelor rusești în ambe Principate se suie la 97 de mii, în ziele aceastea

Azonban, br. Brunnow londoni orosz nagykövet nyilatkozata szerint, a cárnak ezúttal nem volt olyan szándéka, hogy — a nagyszebeni vereség megtorlásául — újra Erdélybe nyomuljon s akár ott, akár Magyarországon, a „polgárháborúba” avatkozzék.⁴³

Az is igaz, hogy az erdélyi osztrák hadtest egyedül — orosz segítség nélkül — tört be április elején a Bánátba,⁴⁴ ámde újabb balsikere megint csak homloktérbe tolta az orosz beavatkozás gondolatát⁴⁵ s — mint Fuad Effendi Colquhoun angol főkonzulnak mondotta — Du Hamel már május 25-e táján utasítást kapott, hogy Dél-Magyarországra orosz csapatokat indítson. Az indulás napja május 30. lett volna, de az utolsó pillanatban érkezett ellenparancs, további rendelkezésig, elhalasztotta azt.⁴⁶

Feltűnő, hogy az eddig francia és angol befolyásnak hódoló Fuadot most egyszerre Du Hamel ígérete fogta meg. Mikor ugyanis Colquhoun angol főkonzul megkérdezte tőle: vajjon a porta hozzájárult-e ahhoz, hogy az oroszok újra az ő birodalmából csináljanak hadműveleti alapot? — Fuad kijelentette, hogy nem hiszi, legalább is nem hallott róla, hogy Orosz- és Törökország ebben is megegyezett volna már. De, bárha neki semmiféle utasítása nincs, nem tartja szükségesnek, hogy valami akadályt támasszon, mert az orosz hadak felvonulása legalább is 24 napig tart; így hát van rá idő bőven, hogy Konstantinápolyból értesítést és parancsot kaphasson.⁴⁷

Vajjon miért nyergelt át Fuad egyszerre ilyen gyorsan és alaposan? Az Orosz- és Törökország között 1849 május 1-én

se mai așteptă să treacă pe la Sculeni și pe la Lipcani vreo 17 mii de infanterie și cavalerie.“ (1849 márcus 23-án kelt jassy-i tudósítás: „*Anul 1848.*“ VI. 152. l.)

⁴³ Palmerston Canningnek: London, 1849 április 24. („*Correspondence*“: 182. l.)

⁴⁴ Az osztrák hadtestről Fontblanque belgrádi angol főkonzul nagyon rossz híreket hallott: „They are described, as having scarcely ammunition for one day, and for the most part so demoralized, as to be far more disposed to join the Magyars than to resume operations against them.“ (*Fontblanque* Palmerstonnak: Zimony, 1849 április 22. „*Correspondence*“: 190. l.)

⁴⁵ Colquhoun Palmerstonnak: Bukarest, 1849 április 26. (U. o. 220. lap.)

⁴⁶ „The Russian forces were to have marched for Little Wallachia and the frontier of the Banat as to morrow, but it appears counter-orders have ben received to *await further instructions.*“ (*Colquhoun* Palmerstonnak: Bukarest, 1849 május 29. („*Correspondence*“: 220. l.) Ezen a napon kellett volna megindulnia, Pozsony felől, az osztrákok támadásának is.

⁴⁷ U. o.

létrejött balta-limani szerződés alig magyarázhatja meg. Igaz ugyan, hogy ez, a további szükség tartamára, meghosszabbította Oláh- és Moldvaország orosz-török megszállását, de ez a meghosszabbítás — mint az a IV. §-ból világosan kitűnik — csupán *védő* intézkedés volt, mert arra kötelezte a két szerződő országot, hogy mindaddig, amíg kell, 25—35 ezer főnyi haderőt tartson mindenikük a két dunai fejedelemségben, hogy azt bármiféle *külső támadástól* is megvédhessék.⁴⁸

Most azonban félre nem magyarázható orosz támadás állott küszöbön Magyarország ellen, amiről az említett szerződésben szó sincs. Fuad „Pál-fordulását“ tehát nem ez, hanem valami más, alkalmasint az orosz rubel, okolhatta csak meg.

A készülöben levő diplomáciai zavarodást Fuad most idézett nyilatkozata nem szüntette meg, sőt az csak akkor hágott igazán tetőfokra, amikor kitudódott, hogy Jellachich — Puchner hadtestével együtt — az orosz segítséget is Rácországon át akarja a maga számára útbaindítani.

Sir Stratford Canning, konstantinápolyi angol nagykövet nagyon veszedelmesnek tartotta ezt a játékot, amelynek következtében Törökország — akaratán kívül és hivatalosan kinyilatkoztatott semlegessége ellenére is — háborúba sodródhatnék s ilyenképen az eddig érintetlen Rácország is harc térré válhatnék.⁴⁹ A porta iránti részvét háttérében bizonyára ott lappangott az az aggodalom is, amelyet a délszlávok lakta Rácországnak netaláni orosz megszállása okozott a Balkán sorsát intézni és szabályozni akaró angol és francia diplomaták körében.⁵⁰

⁴⁸ *Acte, și documente relative la istoria renascerei României*: I. 357—360. l.

Megemlítem, hogy már az 1833 július 8-án kötött unkiariskelessi-i szerződés III. pontja kötelezte Oroszországot, hogy szükség esetén — akár szárazföldön, akár tengeren — akkora segítséget adjon Törökországnak, amekkora csak kell. (U. o. 333. l.) Ez a szerződés azonban leginkább az Osztrák-Magyar monarchia ellen irányult.

⁴⁹ Ces circonstances menacent si directement de compromettre la neutralité de la Porte et d'exposer les populations de ses frontières à toutes les calamités de la guerre, et tendent si manifestement à entraîner l'Empire Ottoman dans les déplorables complications qui ont déjà porté le trouble et l'affliction dans plusieurs Etats de l'Europe, que je ne saurais les envisager sans une extrême inquiétude. (*Canning Pisaninak*: Pera, 1849 május 31. „*Correspondence*“: 226—227. l.)

⁵⁰ A Rácországon át tervezett felvonulás s az ott akkor el nem maradható orosz megszállás a baltalimani szerződést is meghamisította volna, amely határozottan csak Moldva- és Oláhország megszállására jogosította Oroszországot.

Oroszország balkáni álmái sohase illettek Angol- és Franciaország terveibe. Nem ok nélkül tartottak tőle, hogy ha a cár hadai Rácországban, továbbá Horvát-Szlavonországban — tehát délszláv területen — is megvetik a lábukat, a féltve őrzött keleteurópai egyensúly tüstént felbillen. Ezért volt tiltakozásuk ezúttal sokkal nyomatékosabb és ennélfogva hatásosabb is, mint az elmúlt télen, amikor csupán Erdélyről volt szó, ahol — szláv lakosság hiányában — az orosz megszállásnak úgyse volt semmi gyökere.

Az öreg Puchner, aki pedig — egyik-másik magyar forrás szerint — ugyancsak korlátolt ember volt, ezúttal is nagyon józanul ítélte meg a helyzetet. Mint Jellachichnak írja, a bukaresti hangulathból következőleg *most már az is megtörténhetnék, hogy Angol- és Franciaország a leghatározottabban tiltakozni fog az oroszoknak mindennemű, török földön kezdődő vállalkozása ellen, s akkor az Erdélynek szánt segítség is csak Bukovinából, tehát osztrák területről indulhatna meg.*⁵¹

Fokozta az izgatottságot az a valónak bizonyult hír is, hogy Theodorovic tábornok osztrák-rác hadosztálya, amelyet Perczel május 7-én Tomasovácnál megvert, Szurduknál a Duna jobbpartjára volt kénytelen átkelni;⁵² a hadosztály jobbszárnyának egy része pedig — Pavelic őrnagy vezetésével — rác területen át vonult vissza Zimonyba⁵³ s így a török birodalomnak most már ez a része is a hadak útjává lett.⁵⁴ Ebben a kényes ügyben az utolsó szót — a porta parancsára — a rác kormány mondotta ki, váratlanul és határozottan tiltakozva minden további átvonulás ellen, aminek azonban — a diplo-

⁵¹ K. A. A. C. Siebenb. 140. V. 21. Erről különben az erdélyi magyar hadsereg parancsnoksága is hallott: „...Ma értesültem egy Vöröstornyon állomásozott Vadász kapitány által, ki pár nap előtt Ibráhim Béget Kininbe meglátogatta, hogy a Muszkák Oláhországból nem törnének bé, mivel az Angolok, Franciaák és Törökök ellentmondottak volna.“ (Czetz tdk. Kossuthnak: Nagyszében, 1849 május 24. — K. A. Feldakten der ung. siebenbürg. Armée 1849. Fasc. 6. Nr. 1 a.)

⁵² Malkowsky id. jel. (K. A. u. o. 140. V. 19.)

⁵³ Gelich: i. m. III. 302. l.

⁵⁴ „...les débris d'une autre division des armées Impériales auraient traversé la ville de Belgrade, pour arriver à Semlin. Il est même à supposer que la territoire Ottoman ne serait pas à l'abri d'une violation qui devrait resulter du passage du Danube par une partie des forces alliées pour traverser la Servie Turque, et faciliter le succès des opérations projectées sur la rive gauche du fleuve.“ (Canning Pisaninak: Pera, 1849 május 31. — „Correspondence“: 226. l.) Jellemző a török viszonyokra, hogy a belgrádi pasa jelentése mélységesen agyonhallgatta ezt a fontos eseményt. (Pisani Canningnek: Pera, 1849 május 28. — U. o. 224. l.)

máciai zavaroktól való félelmen kívül — még egy másik oka is volt: Rácország, továbbá Moldva- és Oláhország, mint hűbérállam, akkor még a portától függött, de az osztrákok mégis elkövezték azt a tapintatlanságot, hogy a szóbanforgó kérdéseket — Törökországot mellőzve — közvetlenül az oláhokkal és a rácokkal kezdték tárgyalni. Természetes, hogy a törökök megorroltak érte, s így eggyel több okuk volt arra, hogy Jellachich hadműveleti tervét — éppen megvalósulása küszöbén — megbuktassák, még mielőtt Angol- és Franciaország ultimátumszerű beavatkozására kerülhetett volna a sor.

Május 25-e óta nem is volt többé Jellachich első tervéről szó, mert Lüders, aki eleinte pártolta a bán eszméjét,⁵⁵ bizonyára felsőbb helyről kapott intésre, köpenyeget fordított, s maga is a leghatározottabban ellenezte a Rácországba irányuló hadműveletet.⁵⁶

Nem tartozik ugyan közvetlenül Jellachich javaslatához, de azzal egyszerre lévén megvitatás tárgya, néhány szóval meg kell emlékeznünk a másik hadműveleti tervről is, amelyet Ferenc József császár adott Lüders tudtára.

Ez, mint már hallottuk, azon sarkallott, hogy az oroszok (Puchnerrel együtt) Orsovánál jöjjenek be Magyarországba s azután a Tisza jobb (nyugati) partján hatoljanak Szeged felé. Ezt a mozdulatot valószínűen Jellachich hadműveleti alapja — a titeli fennsík — irányában kellett volna végrehajtani, hogy a Tiszán való átkelés mindenféle ellenséges behatás nélkül történhessék meg. Iránya tehát: Orsova—Mehádia—Bozovics—Szászkabánya—Fehértemplom, onnan pedig Uzdin—Perlasz—Titel, vagy legészakibb lehetőség gyanánt: Fehértemplom—Tomasovác—Nagybecskerek—Törökbecse lett volna. Ez a terv azonban se Lüdersnek, se a bánnak nem volt inyére.

Jellachich, ha már nem sikerült az V. orosz és az erdélyi osztrák hadtestet Horvátország közvetlen védelmére megkapnia, legalább szűkebb hazája közelébe — a Bánáthba — igyekezett csalogatni mind a kettőt. Azt gondolta, hogy ilyen-

⁵⁵ *Dorsner* ezredes jelentése: Bukarest, 1849 május 21. és június 27. (*K. A. A. C. Siebenb.* 140. V. 25.)

⁵⁶ „Prenant en considération toute la gravité des inconvenients que je viens d'exposer et ayant reçu de S. M. la latitude d'agir selon les circonstances et d'après les combinaisons que je trouverai les plus praticables, je me suis arrêté sur le projet que j'avais dans le temps soumis à S. M. et d'après lequel j'ai choisi la ligne d'opération par la Transylvanie.“ (*Lüders* Jellachichnak: Bukarest, 1849 május 25. — *K. A. u. o.* 140. V. ad 16.)

formán majd neki se kell Horvátországból kimozdulnia, s ezzel együtt Erdélynek — reá váró — felszabadítása is lekerül a napirendről.

Ennek a tervnek akarta megnyerni, még június 1-én is, az akkor már makacsul elleneszegülő Lüders tábornokot.

III.

Az a terület, amely — a bán kívánsága szerint — alkalmasint sorsdöntő események színpadjává válhatott volna, a Maros, a Tisza és a Duna vize s a Kárpátok határgerince közé esik.

Ezt a négyszöget a fehértemplom—temesvár—aradi országút két, egymástól teljesen különböző részre osztja. Nyugati fele egészen sík, amelyen — vízmennyiségénél fogva — csak a Temes és a Béga alkot nagyobb akadályt. Másik fele keleti irányban mindegyre emelkedő domb-, majd hegyvidék, amely az ország határán már a magas hegység típusába megy át.

Érdekes, hogy ez a terület nem is egy, hanem három különböző hegyrendszerhez tartozik. Ugyanis a Temes forrásvidékétől, továbbá a Mehadicától s a Cserna alsófolyásától nyugatra eső rész, a Balkán-hegyrendszer legészakibb tagja, s a krassói (453 m), verseci (741 m), Plesiva (1144 m), Szemenik (1449 m), Lokva (726 m), Almás (725 m)⁵⁷ és Szeretinye (1226 m) hegységre tagozódik. Ebbe a „Magyar Balkán“-ba a Pogács, a Berzava, a Karas és a Néra ásott egy-egy mély árkot, déli végét pedig a Duna vágta ketté, hátráló — részben barlangi — erosio útján.

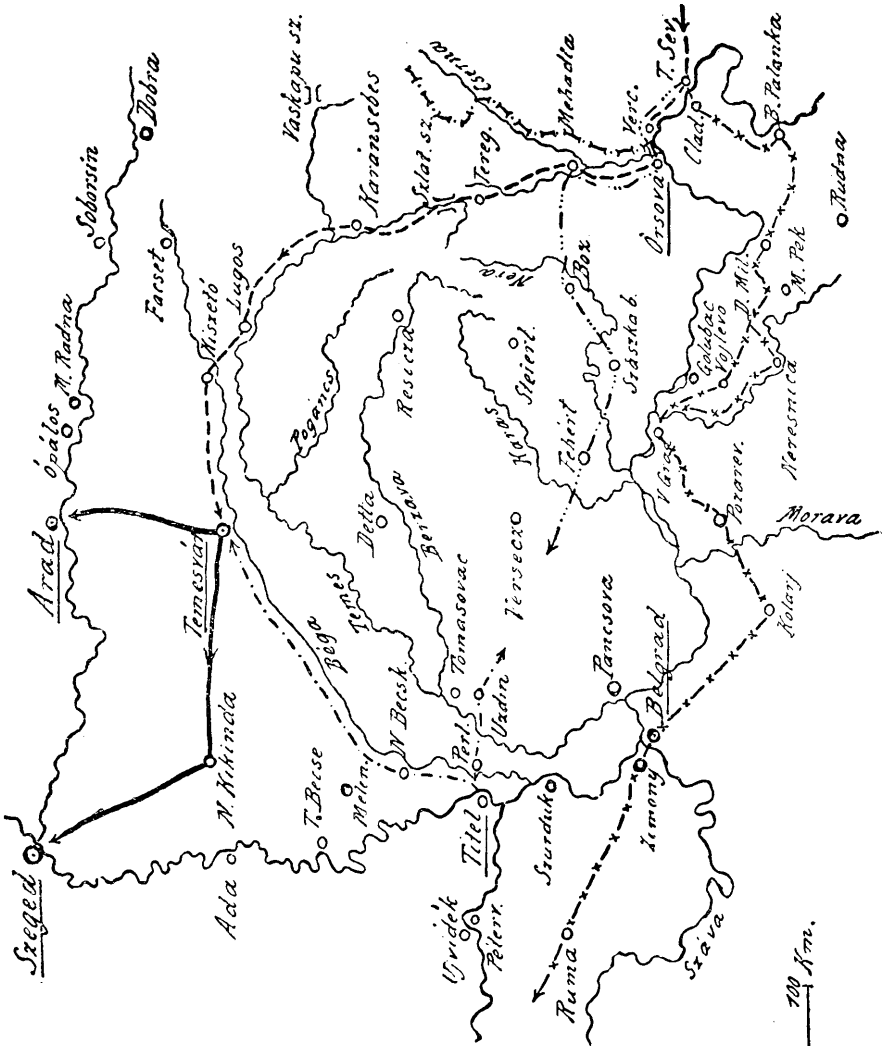
A Bisztra, Temes és Béga völgye közé az ú. n. „Keleti középhegység“-nek a Maroson túl terjedő szakasza, a Ruzska-hegység, ékelődik,⁵⁸ míg a Bisztrától délre, a Temes, Mehadica és Cserna völgyétől keletre, a déli Kárpátoknak az a hatalmas láncolata nyúlik le a Dunáig, amelyet — összefoglaló néven — szörényi havasoknak szoktunk nevezni.⁵⁹

Ha mármost Jellachich második hadműveleti tervét erre a vázlatosan ismertetett területre vonatkoztatjuk, akkor azt látjuk, hogy hadműveleteinek tárgya egy háromszög, melynek csúcsait Temesvár, Arad és Szeged jelzi. Az Orsova felől

⁵⁷ „Almás“-nak hívják a Néra-völgynek azt a hosszúranyúló kitágulását is, amelynek közepétáját Bozovics jelzi.

⁵⁸ Pagyes: 1380 m; Ruzska: 1359 m.

⁵⁹ Godean: 2229 m; Szárkó: 2196 m.

1. hadm. terv:

← x x ← Tüdés és Puchner

2. hadm. terv:

← - - - ← Lüdens

← - - - ← Puchner

← . . . ← Jellachich

← - · - - ← Egyesült orosz és
osztrák hadak.

támadó hadsereg ide két, egymástól ugyancsak elágazó úton juthat el. Az egyik, a rövidebbik, az orsova—karánsebes—lugos—temesvári, a másik az orsova—mehádia—bozovics—fehértemplom—temesvári út.

Több nincs, mert a magyar Balkánon, Mehádiától északra, 1849-ben nem vitt még át egyetlen, hadiszekérrel is járható út se.⁶⁰

Az orsova—temesvári út előbb a Cserna, majd a Mehádica völgyén felfelé haladva, Teregovától délre 609 m tengerszínfeletti magasságban kel át a Cserna és a Temes vízválasztóján.⁶¹ A szlatinai szorosból kiérve, a Temes fokozatosan táguló völgyében Karánsebesre és Lugosra, s az utóbbi helyről — már sík területen — Temesvárra ér.

A másik út Mehádiáról — a Cserna és a Néra 457 m magas vízválasztóján át — Bozovicsra, s Szászkabányán át Fehértemplomba, onnan pedig sík földön Temesvárra visz.

Jellachich feltevése szerint Bem — aki Temesvárt körülzárta — mindössze 35—40.000 (!) főnyi sereggel áll a Bánátban.⁶² Mindenfelé szabadon mozoghat s ennek az országrésznek valamennyi segítőforrását könnyen kizsákmányolhatja.

Ellenben a szövetségesek három egymástól távoleső csoportban vannak:

Jellachich, kb. 20.000 főnyi derékhadával, részint a titeli fennsíkon és a perlaszi táborban szállott meg, részint pedig útban van Rumáról Titel felé. Tőle tíz napi járásra, Orsovánál, a 8—10.000 főnyi osztrák hadtest,⁶³ végül onnan 14 napi járóföldre — Oláhországban — a 25.000 főnyi orosz hadtest tanyázik.

Bem tehát megteheti azt, hogy fölös erővel támadja meg a három csoport bármelyikét s tönkreveri, még mielőtt a má-

⁶⁰ Az Alduna északi (bal) partján végigfutó országút („Széchenyi-út”) nem került a bán tervén számításba. Nagyon rossz hadműveleti vonal is, mert nagyobbára sziklába lévén vágva, csak imitt-amott lehet letérni róla észak felé. Délfelé, természetesen, sehol.

⁶¹ A temesvár—orsovai vasútvonal a „Porta orientalis” nevű alagúttal törte át ezt a vízválasztót.

⁶² *Jellachich* Lüdersnek: Ruma, 1849 június 1. (*K. A. A. C. Sibenb.* 140. VI. 1 b.)

Ezzel szemben a valóság az, hogy Bem csak 7% zászlóaljat, 9 lovasszázadot, 31 ágyút (és tarackot), mindössze 8212 embert és 1005 lovat vitt magával Erdélyből a délvídekre. (*Standes- und Dislocations Ausweis* der ung. siebenbürg. Armée auf den 8. May 1849. — *Gyalóokay lt.*)

⁶³ Így írja *Jellachich* (i. h.), de tudjuk, hogy ez a hadtest akkor már nem Orsovánál, hanem Turnu-Severin szomszédságában táborozott.

sik kettő közbeléphetne. Hogy ez meg ne történhessék, a szövetségeseknek minél hamarabb egyesülniök kell, de ez — éppen a szóbanforgó esetben — nagyon nehéz.

Jellachich belátja, hogy a Rácországon való átvonulásnak sok és kellemetlen akadálya lett volna; erről tehát lemond, de annál nagyobb buzgalommal igyekszik az orosz hadtestparancsnokot az Erdélyen átmenő hadműveleti vonalokról lebeszélteni.

El akarja vele hitetni, hogy semmiféle más úton nem lehet könnyebben Erdélybe törni, mint Orsován, Karánsebesen és a Vaskapuhágón át, mert *a délmagyarországi hegyek kevésbé alkalmasak a védelemre (?) s azonkívül Jellachich kezében van a megerősített perlaszi tábor is, ahonnan a hegyszorosokat hátulról lehet fenyegetni.*

Abban a feltevésben, hogy Orsova pár nap múlva újból Puchner kezében lesz, természetesnek tartja, hogy az erdélyi osztrák hadtest Mehádián s a Néra völgyén át Fehértemplomba nyomuljon s onnan Perlasz irányában igyekezzék az osztrák déli hadsereggel kapcsolatot létesíteni. Puchner tehát meghiúsíthatja Bemnek minden olyan kísérletét, hogy a most említett úton haladva, megszállja Orsovát, a már bevonult orosz hadtest háta mögött.

Egyébiránt, ha a pillanatnyi szükség úgy kívánja, Orsovát is ki lehet egy időre üríteni, anélkül, hogy az ellenségnek haszna lehetne belőle.

Ilyenformán csakis Erdélyt kell majd „szemmeltartani“, mert Temesvár nem szorul segítségre; sőt — felmentése után — a nélkül is túlságosan nagy őrségét csökkenteni kell, ami csak a mozgó hadsereg erejét fogná növelni.

Ha a déli osztrák hadsereg és az V. orosz hadtest egyesülten áll Temesvár vagy Arad előtt, könnyű dolog lesz a Tisza- és Maros-vonal kulcsát — Szegedet — elfoglalni s akkor az ellenség már csak két út közül választhat, még pedig olyanformán, hogy vagy Nagyváradra, vagy Erdélybe vonul vissza.

A döntés minden bizonnyal az arad—nagyvárad-i vonalon, tehát a síkságon lesz, ahol a bán és Lüders — az északi (orosz) s a nyugati (osztrák) hadsereggel kezefogva — megsemmisítő csapást mérhet az ellenségre.

A „nagyháború“ sorsa ilyenformán az Alföldön dűl el. Ha ez megtörtént, elesik Erdély is, amely többé nem is lehet nagyobb szerű hadiesemények színhelye.

Mindenki láthatja, hogy ez a hadműveleti terv, amilyen rövid és felületes, olyan biztató is, ha elhisszük mindazt, amit a bán állít.

Ha azonban egy kissé figyelmesebben vizsgáljuk és alaposabban boncolgatjuk a dolgot, akkor egészen más meggyőződésünk támad.

Mindenekelőtt is feltűnő, mennyire kapaszkodik Jellachich abba a feltevésbe, hogy Bem maga Dél-Magyarországon várja be az egyesült osztrák és orosz hadak támadását,⁶⁴ s hogy a különben jól működő kémrendszer milyen hamis híreket költött a bánáti magyar sereg erejéről.

Hivatalos, tehát hiteles okmányok alapján tudom a valóságot megállapítani, amely a május 29-től június 2-ig terjedő — vagyis éppen szóbanforgó — időre vonatkoztatva, a következő volt:

A gróf Vécsey Károly tábornok⁶⁵ parancsnoksága alatt állott V. hadtestből $3\frac{5}{6}$ zászlóalj, hat lovasszázad és 34 ágyú Temesvár ostromával foglalkozott.⁶⁶

Aradot $2\frac{2}{6}$ zászlóalj (2548 ember), egy lovasszázad (147 lovas) zárta, 32 ágyúval, körül.⁶⁷

Ugyanebből a hadtestből a Maros völgyén — Soborsinnál — három gyalog-, fél lovasszázad állott,⁶⁸ három ágyúval, az oláhok szemeltartása végett.

Ez mindössze $6\frac{4}{6}$ zászlóalj, $7\frac{1}{2}$ lovasszázad, 7791 emberrel és 1957 lóval. Ha ehhez, a május 31-én szerkesztett hadrend alapján,⁶⁹ a hadtestparancsnokság 35 emberből és 20 lóból, a tüzérség 752 emberből és 421 lóból, továbbá az utászok 46 főből álló létszámát hozzáadjuk: eredményül 8624 embert, 1498 lovat és 69 ágyút kapunk. Ennyi volt az egész V. hadtest.

Bem, csapatainak egy kis részével, már május 29-én útban volt vissza, Erdély felé. Délmagyarországi haderejének zöme — $6\frac{1}{6}$ zászlóalj, $6\frac{1}{4}$ lovasszázad és 23 ágyú⁷⁰ — „erdélyi hadosztály“ néven olvadt a IV. (Perczel) hadtestbe, amelynek többi része május 22—25. között már a titeli fennsíkot tá-

⁶⁴ Ugyanezt hitte Lüders is. („*Rapport des Commandeurs des 5. Inf. Corps G. d. I. Lüders, an S. K. Majestät*: Bukarest, 1849 május 25. — K. A. A. C. Siebenb. 140. V. 15.)

⁶⁵ Aradon halt vértanúhalált, 1849 október 6-án.

⁶⁶ 4672 ember 840 lóval. A tüzérség ember- és lóállománya nélkül, mert ezt a hebehurgyán készült magyar hadrendek legnagyobb része következetesen kihagyja. (5. *Armee-Corps des Generalen Grafen Vécsey*: Ordre de bataille mit 2. Juni 1849. — *Orsz. Levéltár*: H. T. 1849-D. 823.)

⁶⁷ Arad vára csak június 28-án kapitulált; Temesvár azonban mindvégig nem.

⁶⁸ 571 ember 70 lóval (a tüzérség nélkül).

⁶⁹ *Orsz. Levéltár*: H. T. 1849-D. 823.

⁷⁰ 6880 fő, 916 lóval. — „*Standes- und Dislocations-Ausweis der ung. siebenb. Armée.*“: Pancsova, 1849 május 29. — *Gyalóokay lt.*)

madta, de eredmény nélkül, június 3-án pedig — Újvidéken át — Péterváradra vonult vissza.

Így tehát június 1-én, amikor Jellachich már többször idézett levelét írta Lüdersnek, se Bem, se Perczel nem volt többé a Bánátban s az ottani haderő, legjobb esetben is, csak 15.500 főből állhatott, ami a bán említette 35—40.000 embertől bizony nagyon messzire jár. Azt a veszedelmet tehát, hogy a délvidéki magyar sereg fölös erővel vetheti magát a szövetségesek valamelyik csoportjára, csak a rémlátás találhatta ki.

Attól, amitől komolyan kellett volna tartania, egyáltalán nem félt Jellachich: Erdélyt s annak katonai fontosságát nagyon kevésre becsülte s nem hitte, hogy onnan bármiféle zavaró behatás érje az Orsova felől Temesvár ellen irányuló hadműveletet.

Pedig már Lüders is találóan jegyezte meg, hogy Dél-Magyarország birtoklása mindaddig nincs biztosítva, amíg Erdély Bem kezében van.⁷¹ Más helyen is kifejtettem már, hogy az oroszok és osztrákok semmit se okultak a téli és tavaszi erdélyi hadjárat tanulságain. Nem akarták elhinni, hogy az erdélyi magyar hadseregnek a Bánát csak mellékharctere lehet s hogy tulajdonképeni főfeladata a Királyhágón túl levő területhez köti. Látniok, vagy legalább is hallaniok kellett, milyen szívósan és ügyesen védelmezte Bem Erdélyt, amelyet — Gyulafehérvár kivételével — végre is megtisztított az ellenségtől. Tudhatták volna tehát azt is, hogy most se fogja hagyni magát s ott fog ellenségeihez férközni, ahol az nekik a legalkalmatlanabb lesz, anélkül, hogy Erdélyt kiürítené.

A térképre csak úgy futtában is rápillantva, láthatjuk, hogy az orsova—temesvári úton haladó orosz hadtest — a Vaskapuhágó felőli magyar támadás esetén — oldalmenetet hajt végre. Ilyenképen az oroszok, ha a bán szerint nem nagyfontosságú — de valójában könnyen védhető — teregovai hágón és a szlatinai szoroson jószerével átvergődtek is: a Bisztra völgyét, továbbá a dobra—facset—lugosi és a facset—kiszetői útát is kénytelenek megszállani, hogy nyugodtan haladhassanak tovább, Temesvár felé.⁷²

Talán mondanom se kell, hogy Orsova erős megszállása se maradhatott el, hiszen ez volt az egyetlen összekötőkapocs az orosz hadtest és hadművelati alapja — Kis-Oláhország — között. Éppen ezért nem tudom megérteni, hogyan írhatott a

⁷¹ K. A. A. C. Siebenb. 140. V. 15.

⁷² *Malkowsky* mind a teregovai hágót, mind a szlatinai szorost könnyen védhetőnek és nagyon fontosnak tartja. (Id. jel: K. A. 140. V. 19.) Annál meglepőbb, hogy az osztrákok — május 14-én — kardcsapás és puskalövés nélkül hagyták el mindakettőt. (U. o.)

bán Lüdersnek olyasmit, hogy ha az orosz hadtest már bevonult, egyidőre baj nélkül üresen hagyhatja Orsovát. Az osztrák déli hadseregnek nem volt fontos Orsova, de annál fontosabb volt — a már elmondott okoknál fogva — az oroszoknak. Ha mindezzel számítunk, akkor rájövünk, hogy Lüders már csak jócskán megcsappant erővel érhetett volna Temesvár alá, amely körülmény további hadműveleteire is kedvezőtlenül hathatott volna.

Az erdélyi osztrák hadtest — mint hallottuk — villámhárítóul volt szánva valamely, az orosz balszárnyat Fehértemplom irányából fenyegető, támadás ellen. Jellachich, amikor ennek a kétszer megvert és kétszer kiüldözött hadtestnek ilyen súlyos feladatot szánt, már elfelejtette, hogy Weldennek küldött jelentésében maga is értéktelennek mondotta azt. (Lesújtó bírálatát egy — már idézett — angol hivatalos jelentés is támogatja.) Ha tehát csakugyan komoly baj kerekedik, ez a megtépett, agyonhajszolt, hadtest most is csak meghátrált volna Mehádia felé, oda — vagyis az orosz hadtest hátába vagy oldalába — terelve a nyugatról támadó magyar sereget is.

Jellachich, amint tervéből megállapítható, arra számított, hogy a perlaszi táborból majd hátbatámadja azt, aki Puchnernek Fehértemplom felől akarja útját állani.

El nem tagadható, hogy a perlaszi tábornak volt bizonyos katonai fontossága, amennyiben a titeli fennsík előre-tolt védőműve lévén, a Tiszán és a Bégán való átkelést biztosította, sőt Perlaszról a Temes átkelőhelyeit is könnyen szemmel lehetett tartani.⁷³

Ámde, ha Jellachich főcélja az volt, hogy Temesvárnál Lüderssel egyesüljön, akkor a (szerinte) már csak 20.000 főre apadt működő seregből nem sokat szánhatott Perlasz megszállására, legalább is nem annyit, amennyi egy onnan meginduló támadáshoz kellett volna. Viszont a már Bozovics és Fehértemplom között haladó osztrák hadtestet Versecen, Oravicán, Steierlakon és Bozovicson át is el lehetett volna vágni az orsova—mehádiai úttól. Valami — Bem típusú — szemfüles vezér bizonyára meg is próbálta volna, még mielőtt Puchner a távoli perlaszi táborból segítséget kaphat.⁷⁴

Ebből tehát vagy az következik, hogy az amúgy is rossz hírben levő osztrák hadtest, kényszerűségből, két vonalon oszlik meg, s akkor éppen seholse elég erős; vagy pedig az,

⁷³ A perlaszi tábor, már 1848 őszén, ismételten jutott fontos szerephez. (*Gyalóokay*: „A perlaszi tábor megvétele, 1848 szept. 2.” — *Századok*: 1915. évf. 274—287. lap.)

⁷⁴ Perlasz—Versec: 95 km. Perlasz—Fehértemplom: 112 km.

hogy megáll az Almás-medencében, Bozovics táján, akkor pedig Perlasszal nem tud érintkezni.

De menjünk tovább. Mihelyt az V. orosz hadtesttel egyesült déli osztrák sereg Temesvárnál vagy Aradnál áll, könnyű lesz — a bán vélekedése szerint — a Tisza és Maros vonalának kulcsát, Szegedet, elfoglalni, mert akkor már, Erdély szemmeltartásán kívül, úgy sincs egyéb dolguk.

Amennyire nem lehet elfogadni Jellachich egyéb okoskodásait, annyira nem válik be az se, amelyet Szeged elfoglalásához fűz. Szeged Temesvártól 111 kilométer, Aradtól 97 kilométer távolságban, a Tisza jobb (nyugati) partján van. Ott már a Tisza vize jókora akadály; Szegeden pedig akkor még állott a régi vár. A város körül volt sáncolva, sőt az újszegedi hídfő is meg volt valamennyire erősítve.

Ennélfogva a folyón való átkelés és a város elfoglalása — csak félig-meddig arravaló védőt feltételezve is — nem lett volna könnyű dolog.

Szeged tehát csak akkor eshetik el olyan könnyűszerrel, ha — Arad és Temesvár elveszte után — üresen maradna, amit azonban bajos volt feltételezni, de elhinni is. Hogy Szegeddel mi történjék, az nemcsak Jellachichtól és Lüderstől, hanem a különféle magyar hadseregek viselkedésétől is legalább annyira függött.⁷⁵

Csakis az általános, előre soha meg nem határozható stratégiai helyzet dönthette el, vajjon a Temesvár és Arad táján megvert déli magyar hadsereg Szegedre, vagy — mint a bán gondolta — Nagyváradra avagy Erdélybe húzódik-e vissza? Nem volt tehát egyáltalában bizonyos, hogy a háborút bevégező nagy csatának éppen az arad—nagyváradí vonalon *kell* megtörténnie, ahol Jellachich akarta volna a mindenfelől odagyűlt magyar hadsereget — Lüdersszel, a Pest felől jövő Haynaual, továbbá az észak felől érkező Paskiewitsch-sel egyesülve — összeroppantani.

Ezzel tulajdonképen meg is cáfolta azt, amit előbb állított, hogy t. i. a magyar sereg — Arad, Temesvár és Szeged eleste után — Erdélybe is visszavonulhat. Mihelyt ugyanis Jellachich, Lüdersszel vállvetve, a Maros északi partjára szorította az ellenséget, feltétlenül elvágta azt a temesvár—lugos—

⁷⁵ Jellachich számítása alapján az oroszok június 20-a táján már magyar földön lehettek, akkorára azonban — Perczel (később Vetter altábornagy) parancsnoksága alatt — megalakult a IV. és V. hadtestből, valamint a péterváradí várórsézből kombinált (bácsbánáti) déli hadsereg is, amely 37 $\frac{1}{2}$ zászlóaljból, 28 lovasszázadból — mindössze 36.800 főből — állott, 88 táborigyúval. (*Gelich*: i. m. III. 498. lap.)

facset—dobra—dévai és a temesvár—máriaradna—dévai úttól is. Sőt nagy valószínűséggel az arad—máriaradna—dévaitól is elzárhatta, mert egy Temesvárról Máriaradnára kellő időben indított erősebb különítmény, az utóbbi hely és Ópálos között, a Maros és a meredek hegylábak határolta keskeny sávon, bárhol könnyen megállíthatta volna a megvert s így bizonyára jócskán meglazított magyar hadsereget. A visszavonulásnak Aradról okvetlenül a most említett irányban kellett történnie, mert a mieink bizonyára nem akarták se a tüzérégiüket, se a vonatjukat az ellenségnek odadobni. A Hegyes-Drócsa-hegységen ugyanis csak szétszedhető, vagy legalább is kis nyomtávolságú, tábori ágyúkat (tarackokat) lehet *akadálytalanul* átszállítani, ilyenek azonban 1849-ben még nem voltak. Málhás szekerek pedig egyáltalán nem járhattak a meredek és rossz — nagyobbára csak tönkővontatásra száznál — utakon, így tehát a hegyeken csupán a gyalogság és a lovasság kelhetett volna át.⁷⁶

Van ugyan Arad és Nagyvárad között még egy út Erdély felé, amely a Fehérkörös völgyén Brádra s onnan, a hegyeken át, Dévára visz. Ez azonban, Nagyhalmágytól kezdve, az oláh felkelés teljesen még ki nem hamvadt tűzfészken haladt át s így a zavartalan és gyors visszavonulásnak sehogyan se kedvezett. Azután pedig a Fehérkörös völgyén már a Nagyvárad felől érkező orosz főszereg beavatkozására is lehetett számítani.

Jellachichnak az a feltevése, hogy az utolsó nagy harcnak Arad és Nagyvárad között kell lezajlania, már csak azért is sántikál, mert a magyar honvédsereg, minden hibája és fogyatkozása mellett se volt valami juhnyáj, amelyet ellenállás nélkül lehetett ide-oda terelgetni, s amely semmiféle zavaró meglepetést többé nem okozhatott. A nyári hadjárat a szövetségeseknek sok mindenféle számítását meghazudtolta, legjobban pedig a bánét, aki csak a Tiszától keletre számított valami veszedelemre, holott éppen az akkor már biztosnak

⁷⁶ 1897-ben, aránylag rövid darabon — Ágris és Kladova között —, megpróbáltuk a Hegyes-Drócsán való átkelést, de a két 75 M. 9 cm. — rendes nyomtávolságú és szét nem szedhető — tábori ágyúsüteget csak 24 órai késéssel tudtuk Máriaradnára juttatni s a lovak — a túlságos megerőltetés következtében — további 24 órára hasznavehetetlenek voltak. 1849-ben a felsődunai hadseregnek Komáromtól ideig hajszolt lovai már az első nagy kapaszkodónál feltétlenül kidültek volna.

Tájékoztatólag megjegyzem, hogy az 1849-ben használt hatfontos gyalogoságyúnak egy-egy hámoslóra eső súlya körülbelül akkora volt, mint a 75 M. 9 cm tábori ágyúé. A tizenkétfontos gyalogoságyú azonban jóval súlyosabb volt.

hitt talajon — a Duna és a Tisza között — támadta és verte meg őt Vetter, Kishegyesnél, július 14-én.

Az Alföldön vívott döntő csata — úgy mondja a bán — Erdély sorsát is megpecsételi, ahol ezután már nem is lehet nagyobb hadieseményre számítani. *A látszat*, ebben az egy pontban, igazat adott Jellachichnak, mert az erdélyi hadjárat kilenc nappal a temesvári csata s öt nappal a világosi fegyverletétel után — augusztus 18-án — csakugyan véget ért. De — ismétlem — ez a körülmény csak *látszóan* igazolja a bán számítását. *Így történt a dolog, annyi bizonyos, de éppen annyira kétségtelen az is, hogy nem kellett volna így történnie*, még akkor se, ha az V. orosz hadtest — Jellachich javaslata értelmében — Dél-Magyarországba vonul. Ekkor ugyanis feltétlenül elkövetkezett volna az, *amitől Lüders már eleve tartott*, hogy t. i. Bem Erdélybe vonul vissza s onnan Oláhországba törve, az ottani gyöngye orosz csapatokat tönkreveri s Orsova és Oláhország között az összeköttetést megszakítva, az egész V. hadtestet is visszavonulásra kényszerítheti.⁷⁷ Ebből a nagyon is alapos aggodalomból folyik, hogy Lüders bizonyára göresösen kapzkodott volna Orsovába s a februáriusi és márciusi eseményekből következtetve, a teregovai természetes védőálláson túl aligha merészkedik. Jellachich pedig — mint azt maga a hadjárat igazolja — gyöngye volt arra, hogy az események alakulását számottevő módon irányíthassa.

Közbejött akadályok miatt az egymástól olyan távollevő orosz és osztrák derékhad mozgását se lehetett annyira pontosan szabályozni, hogy ugyanabban az időben érhetek volna — mondjuk — Arad tájékára. Sőt, ha Görgey nem pocsékolja hiába a Hernád vonalán az időt, Dembinsky pedig — úgy, amint kellett volna — Temesvár helyett Aradra tart: a helyzet olyanformán alakul, hogy a körülbelül 86.000 főnyi és 280 ágyúval felszerelt felsődunai- és délmagyarországi egyesült honvédsereg teljes diadalt vehet a Szeged felé csak 46.000 fővel és 284 ágyúval⁷⁸ közeledő Haynaun, még mielőtt Paskiewitsch beleártakozhatott volna. Vagyis — *az erők aránya alapján — megvolt legalább is egy győzelmes csata lehetősége.*

⁷⁷ Bem már a nyári hadjárat kezdetétől fogva szüntelenül azzal a tervvel foglalkozott, hogy a háború színhelyét Oláhországba teszi át, amint ezt Kossútnak szóló, júl. 6., 7. és 28-án kelt jelentései bizonyítják. (K. A.: Feldakten der ung. siebenb. Armée 1849. Fasc. VII. Nr. 4., 7. u. 14.)

⁷⁸ I., III. és IV. osztrák hadtest, továbbá Panrutine orosz hadosztálya. (Ramming: i. m. 286. lap.) A fenti összegből a betegállomány (csupán az I. hadtestnél 6400 fő) már le van vonva.

A Debrecenen és Nagyváradon át, herceg Paskiewitsch tábornagy parancsnoksága alatt dél felé igyekező orosz deréknad⁷⁹ — ha minőségre nem is, de legalább számra — valamivel gyöngébb lett volna az egyesült felsődunai és délmagyarországi hadseregnél.

Feltéve azonban, hogy a magyar hadsereg az osztrákkal vívott csatája következtében annyira meggyöngült, hogy már nem lehetett az oroszral is sikeresen szembeállania: akkor is ott volt még az Erdélybe nyíló egérút.

Ha tehát a magyar hadsereg, az oroszok elől kitérve, Erdélybe vonul vissza, az ottani hadsereggel és Kazinczy Lajos tábornok⁸⁰ szintén odarendelt — idáig céltlanul ödöngő — hadtestével⁸¹ egyesül: arravaló, elszánt és ügyes — nem pesszimista — vezér alatt ugyancsak sok borsot törhetett volna még a szövetségesek orra alá.⁸²

Erdély nem azért nem lett — Arad és Szeged eleste után — fontos hadiesemények színhelye, mert nem volt elegendő katonai jelentősége, hanem csakis azért, mert nem volt már harcraképes hadsereg, amelyet oda lehetett volna vinni.

* * *

Manapság, több mint két emberöltő elmúltával, nagyon jól tudjuk, hogy szabadságharcunk sorsát teljesen megfordítani már nem lehetett. De nem tudhatták az akkoriak, az egymásra torló események zúrvarában. Sőt maguk a vezetésre hivatottak is homlokegyenest ellenkező hitet vallottak.

Voltak olyanok, akik a legutolsó pillanatig bíztak a szerencsés kibontakozás lehetőségében. Legalább ugyanekkora

⁷⁹ III., IV. hadtest és a 12. gyaloghadosztály. Kikülönített részeit leszámítva: kb. 111 zászlóalj és 73 lovasszászad, 288 ágyúval. Állománya a hadjárat kezdetén kb. 97.500 főre rúghatott; ámde — egyéb fogyatéket nem is számítva — már július közepéig 15.000 volt a kolerában elhalt és megbetegedett katonák száma. Ezt tehát ki kell a fenti összegből vonni. (*H. v. N[eidhardt]*: Bericht über die Kriegsoperationen der russ. Truppen gegen die ung. Rebellen. I., II. 84. és k. l.)

⁸⁰ Aradon halt vértanuhalált, 1849 október 25-én.

⁸¹ A július 27-én kelt hadrend szerint: 42 gyalog-, 5 lovasszászad, 21 ágyú és 6 tarack, mindössze 7345 ember, 1065 lóval. (*K. A.*: 1849. Feldacten der. ung. Insurg. Armée. Fasc. 13, Nr. 49d.) Gelich adatai (i. m. III. 815. l.) hibásak.

⁸² A legkényesebb probléma azonban itt is a fővezér személye, vagyis az egységes vezetésnek valójában mindvégig meg nem oldott kérdése volt. Ez volt az a bizonyos puskaporos hordó, amely már régóta fenyegette robbanásával a magyar hadsereget s úgy lehet, hogy ez a robbanás — Arad táján, vagy talán Erdélyben — éppen a legválságosabb pillanatban történt volna meg.

volt azonban azoknak a száma, akik — a tavaszi hadjárat könnyenszerzett diadala nyomán — mindent rózsaszínben láttak, de az orosz beavatkozás valóraválásával tüstént a legteljesebb kishitűség rabjai lettek. Ez a jelenség különben a magyar embernek örökös szélsőségek között hánykódó lelki-világával függ szorosan össze.

Háborúban nagyon kártékony, sőt veszedelmes dolog. A sikerben nem bízó vezető csüggedése, az alájarendeltek hitét és bizalmát is megrendíti, s fokról-fokra lefelé hatolva, lassan, de annál alaposabban bomlasztja meg a hadsereg legfőbb összetartó kapesát: a fegyelmet. A többi azután magától következik.⁸³

Az említett belső okok nélkül, pusztán az ellenség fizikai erejének hatása alatt, a magyar szabadságharc napja se hanyatlott volna olyan zuhanásszerűen alá, mint ahogyan az valóban történt. Így azonban a már beállott homladozás közepette csak egy lökés kellett, hogy lepattanjon az a gyöngyebrónes is, amely valahogyan még összetartotta a hevenyén összerótt, de kellően soha meg nem szilárdult magyar hadsereget. Ez a lökés az orosz főszereg előnyomulásában nyilvánult meg; Jellachich hadvezéri képességének és tudásának a magyar hadsereg felbomlasztásában vajmi kevés része volt.

* * *

Az elmondottakból láthattuk, hogy miért és milyen módon akarta volna Jellachich az Erdélybe szánt orosz hadtestet Horvátország közvetlen avagy közvetett védelmére megszerezni. Most mindehhez még csak azt akarom hozzáfűzni, hogy Lüders, miután az eleinte pártolt rácországi tervet végképen elejtette: mindössze annyit ígért meg Jellachichnak, hogy a Bánátban képzelt nagy magyar sereg megtévesztése

⁸³ Az ilyen hitetlen vezetőre nagyon jól illik az, amit *Jules Isaac* ír az 5. francia hadsereg 1914. évi parancsnokáról, Lanrezac tábornokról:

„Ce général d'armée n'avait pas l'âme d'un vainqueur, car pour vaincre, il faut que le chef croie en la victoire, d'une foi si profonde qu'elle se communique à son armée toute entière. Comment croire en la victoire, quand on manifeste un tel manque de confiance, non seulement envers le commandement suprême, mais, ce qui est bien plus grave, envers ses propres troupes?“ (*Joffre et Lanrezac*: 123. l.)

céljából olyanformán fog készülödni, mintha Orsova felé akarna elindulni.⁸⁴

Nem kell bizonyítanom, hogy egy Magyarország ellen — északi, keleti, avagy déli irányból — nagy erővel induló hadjárat Erdélyt nem hagyhatja ki a számításból.

Mellőzöm most az 1916. évi oláh támadásból is leszűrhető tanulságot, mert hiszen keleti jó szomszédaink legfőbb célja éppen Erdély elfoglalása volt, természetesen tehát, hogy hadművelleti vonalaik is arrafelé irányultak.

De felemlíték egy nagyon régi, már-már elfelejtett hadjáratot: a mongolok 1241. évi támadását.

Tudjuk, hogy derékhadjuk, amelyet maga Batu khán vezetett, a vereckei szoroson át a tulajdonképeni Magyarországot támadta meg, úgyszintén Ordának a jobbszárnyon közeledő hadteste is, amely a hrozinkai hágón tört be a Vág völgyébe. Két hadtest azonban Erdélyre vetette magát. Kajdán, a radnai⁸⁵ szoroson átkelve, a Nagy-Szamos, Kis-Szamos és a Sebes-Körös völgyén Váradra tartott. Büdzsik hadteste pedig a töröcsvári szoroson bevonulva, az Olt, majd a Maros völgyébe hatolt. Az említett négy csoport hadműveletei nem csak úgy találomra, hanem tervszerűen irányultak a Nagy Magyar Alföld közepe felé s mint a mondottakból kiviláglik, az Erdélybe küldött két hadtest is az Alföldre vivő két legtermészetesebb hadművelési vonalon haladt.

A királyhágóntúli országrésznek mindenkor megvolt a maga katonai fontossága. Paskiewitsch tábornagy tehát alapjában véve helyesen járt el akkor, amikor az V. hadtestet nem Dél-Magyarországra, hanem Erdélybe indította, hogy a magyar hadsereg odakötött részét — elszigetelt helyzetében — tönkretegyje. Ha ez — amint Paskiewitsch és Lüders gondolta — gyorsan és könnyen megtörténik, akkor az V. hadtest még nem késett el attól, hogy az orosz fősereget, akár Kolozsvár—Nagyvárad irányában, akár a Maros mentén, közvetlenül is támogassa.

⁸⁴ „Je crois devoir ajouter, que pour tromper la vigilance de l'ennemi et lui cacher mes dessins, je fais des préparatifs simulés pour une marche sur Orsova.“ (*K. A. A. C. Siebenb.* 140. V. ad 16.)

Meg is történt: „Sicheren Nachrichten zufolge ziehen sich die gegen Tömösch in 4 Lagern versammelt gewesenen Russen theilweise gegen Bukarest zurück. *Es scheint fast, dass diesem Rückzug andere Combinationen zu Grunde liegen, weshalb ich auch mein Hauptaugenmerk auf Alt-Orsova richten werde.*“ (*Bem Kossuthnak*; Brassó, 1849 jún. 15. — *K. A. Feldakten der ung. siebenbürg. Armée.* 1849. Fasc. 6. Nr. 12.)

⁸⁵ *Rónai-Horváth Jenő* ezt a szorost a borgóival téveszti össze. („*Magyar hadikronika*“: I., 123. lap.)

Jellachichnak talán némi elégtételéül szolgálhatott az a körülmény, hogy Lüders ezt az utóbbi feladatát mindvégig nem tudta megoldani. Csakhogy ez semmiképen se igazolja a bán hadműveleti tervének helyes voltát. Igaz ugyan, hogy Lüders nyolcheti erőlködése árán se tudott Erdélyből a Nagy-Alföldre jutni, ámde ez nem a haditerv alap gondolatán múltott, mert az jó volt, hanem a részletekben elkövetett sokféle hibán, valamint azon az el nem vitázható valóságon is, hogy az orosz hadtest már csak a hadjárat vége felé működött azzal a gyorsasággal és azzal a nyomatékkel, amely a legelső pillanattól fogva szükséges lett volna.

Gyalókey Jenő.